

કડી તાલુકામાં સમાવિષ્ટ આંગણવાડી કેન્દ્રો પર નોંધાયેલ સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓને મળતી પૌષ્ટિક આહાર તેમજ આરોગ્ય વર્ધક સુવિધાઓનો અભ્યાસ

ડૉ. રંજન જી. પટેલ

પ્રોફેસર,

એસ.વી કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, કડી.

સારાંશ

કોઈ પણ સંશોધનના પાયામાં સંશોધનના હેતુઓ, માહિતીનું એકત્રીકરણ અને અર્થઘટન તેમજ તારણો સમાયેલાં હોય છે. કોઈ પણ ક્ષેત્રે થયેલ સંશોધનો તેમજ તેના નિષ્કર્ષો સમાજને એક યા બીજી રીતે ઉપયોગી બને છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં સંશોધકે પોતાના સંશોધન કાર્ય દરમિયાન પ્રાપ્ત માહિતીનાં પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ પરિણામો, તારણો સ્વરૂપે રજૂ કર્યા છે. સાથે-સાથે સંશોધકને પોતાના કાર્ય દરમિયાન પડેલી મુશ્કેલીઓ અન્ય ને ન પડે તે માટે કેટલાંક સૂચનો કર્યા છે. છેલ્લે પ્રસ્તુત સંશોધન સાથે સંબંધિત એવાં કેટલાંક ક્ષેત્રો અને વિષયો ભાવિ સંશોધકો માટે રજૂ કર્યા છે. તારણોથી ભવિષ્યનાં સંશોધન કાર્ય માટે દિશા ખૂલે છે. સંશોધન કાર્યના સમગ્ર સારાંશને અભ્યાસતાં આંગણવાડીઓની મધ્યસ્થીથી સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓને મળતી આરોગ્યવર્ધક સેવા સંદર્ભની પરિસ્થિતિની જાણકારી મેળવવા માટે સમીક્ષાત્મક અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પરિસ્થિતિનો તાગ મેળવવા માટે સંશોધક દ્વારા સ્વ.રચિત પ્રશ્નાવલી તેમજ મુલાકાત પત્રક તૈયાર કરવામાં આવ્યું હતું. આ પ્રશ્નાવલી તેમજ મુલાકાત પત્રક ને કુલ ૧૦૦ સગર્ભા તેમજ ૫૦ ધાત્રીમાતાઓને આપવામાં આવી હતી. મળેલ ઉત્તરોને આધારે માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું. મળેલ માહિતીના અર્થઘટનને આધારે તારણો, સૂચનો અને ભાવિ સંશોધન માટેની દિશાઓ રજૂ કરવામાં આવી છે.

૧. પ્રસ્તાવના

રાષ્ટ્રની સર્વાંગીણ પ્રગતિમાં જેમ શિક્ષણનો પાયો અમૂલ્ય છે તેમ આરોગ્ય અને સ્ત્રી જાગૃતિ પ્રત્યે પણ સભાનતા જરૂરી છે. સરકારશ્રી દ્વારા સ્ત્રી સ્વાસ્થ્ય અંગેની સભાનતા કાર્યક્રમો ગામ કે શહેરના આંગણવાડી કેન્દ્રો મારફતે પૂરા પાડવાના પ્રયાસો હાથ ધરાયા તો છે, પરંતુ હજુ પણ સ્ત્રીઓ પોતાના આરોગ્ય માટે એટલી સભાન નથી. કેટલાક ભૌગોલિક વિસ્તારો સંદર્ભે વાત કરીએ તો ગ્રામ્ય વિસ્તારોની બહેનો ખાસ કરીને સગર્ભા વસ્થાકે ધાત્રી સમય ગાળામાં પણ પોતાના આરોગ્ય તરફ

સભાન હોતી નથી. રોજી ઘર તેમજ ખેતીના કામમાં જોતરાયેલી સગર્ભા બહેનો યોગ્ય માત્રા તેમજ આરોગ્ય વર્ધક ખોરાક , પાણી ન લેવાના કારણે શારીરિક સ્વાસ્થ જાળવી શકતી નથી.

આમ, તેનો ભોગ આવનાર નવજાત શિશુ બને છે તેમ ન બને તે માટે સરકારશ્રી દ્વારા આંગણવાડી કેન્દ્રો દ્વારા પૌષ્ટિક આહાર તેમજ આરોગ્ય વિષયક સેવાઓ પૂરી પાડવામાં આવી રહી છે. એટલું જ નહીં પરંતુ વિવિધ આર્થિક સહાય યોજનાઓ પણ છેવાડાની બહેનો સુધી પહોંચે અને વધુમાં વધુ બહેનો લાભાર્થી બને તેનું જાગૃતિ અભિયાન હાથ ધર્યું છે. આવા સંજોગોમાં સરકારશ્રીની યોજનાઓનું અમલીકરણ થઈ રહ્યું છે કે કેમ વળી તેની અસરકારકતા જાળવાય છે કે કેમ તે બાબતે સર્વે પ્રકારનો અભ્યાસ કરવાનું સંશોધકે આવશ્યક માન્યું છે.

૨. સંશોધનનું મહત્વ

"ઉગે તોજ વાવ્યુ ગણાય" આ કહેવત પ્રમાણે સરકારશ્રી દ્વારા લાગુ કરાયેલ યોજનાનું કોઈ ફળ સ્વરૂપ અમલીકરણ થઈ રહ્યું છે કે કેમ? વળી સરકારશ્રી દ્વારા આપવામાં આવતી સુવિધાઓ પોષણક્ષમ તેમજ હેતુ પૂર્ણ સિદ્ધિ અર્થે કારગત કે કાર્યરત છે કે કેમ? તે પણ જાણવું અતિ મહત્વનું ગણાય આમ આંગણવાડી દ્વારા સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓને પોષે તેવું ગુણવત્તા સભર યોજનાનો લાભ જે તે લાભાર્થીઓને અપાઈ રહ્યો છે કે કેમ? તેની સુનિશ્ચિત કારણો જાણી તેના તારણો મેળવી યોગ્ય દિશાસૂચન કરી ભાવિ ભલામણો કરવાથી સરકારશ્રી દ્વારા વપરાયેલા નાણાં કે સમયનું સમીક્ષાત્મક પરિણામ તારવી તેના મહત્વને ઉજાગર કરવું અભ્યાસકની દ્રષ્ટિએ મહત્વનું લાગ્યું હોવાથી આ અભ્યાસ હાથ ધરાયો છે.

૩. સમસ્યા કથન અને શબ્દોની વ્યાખ્યા

સમસ્યા કથન

કડી તાલુકામાં સમાવિષ્ટ આંગણવાડી કેન્દ્રો પર નોંધાયેલ સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓને મળતી પૌષ્ટિક આહાર તેમજ આરોગ્ય વર્ધક સુવિધાઓનો અભ્યાસ.

શબ્દોનીવ્યાખ્યા

કડીતાલુકો : મહેસાણા જિલ્લામાં આવેલ 18000 વસ્તી ધરાવતું ઉત્તર ગુજરાતનું એક શહેર.

આંગણવાડી કેન્દ્ર: 0 થી 6 વર્ષ સુધીના બાળકને સામાજિક માનસિક તેમજ શારીરિક વિકાસની પ્રવૃત્તિઓ કરતી સંસ્થા તેમજ બાળકો, સગર્ભા અને ધાત્રી માતાઓ અને અન્ય સ્ત્રીઓને સેવાપૂરી પાડવા માટેનું અગત્યનું માધ્યમ છે તેવી સંસ્થા એટલે આંગણવાડી કેન્દ્ર

સગર્ભા માતા: ગર્ભાવસ્થા ધારણ કરેલી સ્ત્રી

ધાત્રીમાતા: 0 થી 6 માસનું બાળક ધરાવતી સ્તન પાન કરાવતી માતા

૪. સંશોધનના હેતુઓ

કોઈ પણ કાર્ય હાથ ધરતા પહેલા તેના હેતુઓ નક્કી કરવામાં આવે છે કારણ કે તેનાથી સંશોધકને કાર્યની દિશા સૂઝ પ્રાપ્ત થાય છે. પોતે જે કાર્ય કરવા માંગે છે તે તરફ આગળ વધી શકે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે છે.

1. સગર્ભા માતાઓની યાદી તૈયાર કરવી.
2. ધાત્રી માતાઓની યાદી તૈયાર કરવી.
3. સગર્ભા માતાઓને મળતી સરકારી સહાયોની યાદી તૈયાર કરવી.
4. ધાત્રી માતાઓને મળતી સરકારી સહાયોની યાદી તૈયાર કરવી.
5. સગર્ભા માતાઓને આંગણવાડી કેન્દ્રો તરફથી મળતી સેવાઓની જાણકારી એકત્ર કરવા માહિતી એકત્રીકરણ ફોર્મ તૈયાર કરવું.
6. ધાત્રી માતાઓને આંગણવાડી કેન્દ્રો તરફથી મળતી સેવાઓની જાણકારી એકત્ર કરવા માહિતી એકત્રીકરણ ફોર્મ તૈયાર કરવું.
7. મળેલ માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન કરવું.
8. આંગણવાડી કાર્યકર અને આશા વર્કરના મંતવ્યો જાણવા.
9. માહિતી સંદર્ભે ફલીતાર્થો તારવવાં.
10. ભાવિ સંશોધનોની ભલામણ કરવી.
11. સંશોધક દ્વારા માર્ગદર્શન પુસ્તિકાનું વિતરણ કરવું.
12. ભાવિ સંશોધનો વિશે જાણકારી આપવી.

૫. અભ્યાસના પ્રશ્નો

અભ્યાસના પ્રશ્નો નીચે મુજબ છે.

1. 2023 માં આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ સગર્ભા માતાઓની સંખ્યા કેટલી હશે?
2. 2023 માં આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ ધાત્રી માતાઓની સંખ્યા કેટલી હશે?
3. સરકાર દ્વારા મળતી આરોગ્ય વિષયક સેવાઓ કઈ હશે?
4. સરકાર દ્વારા મળતી આર્થિક સેવાઓ કઈ હશે?
5. પોષણયુક્ત આહારની ગુણવત્તા કેવી હશે ?
6. સગર્ભાવસ્થા દરમિયાન મળેલ રસી અને આરોગ્યની તમામ સેવા કેટલી સંખ્યામાં હશે?
7. મમતા કીટમાં કઈ કઈ બાબતો હશે?
8. ધાત્રીમાતાઓ માટે મળતી સુવિધાઓ કેવી હશે?

૬. સંશોધનનો વ્યાપ અને મર્યાદાઓ

અભ્યાસનો વ્યાપ

૧. પ્રસ્તુત અભ્યાસ સમીક્ષાત્મક છે આથી કડી શહેર કે ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં આવેલ આંગણવાડી કેન્દ્ર સાથે સંકલિત સરકારશ્રીની યોજનાઓનું અમલીકરણ અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ છે.

અભ્યાસની મર્યાદા

૧. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ બાળકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી.

૨. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વહીવટી બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો નથી.

૩. પ્રસ્તુત અભ્યાસ ૧૦૦ સગર્ભા તેમજ ૫૦ ધાત્રી માતાઓ પૂરતો મર્યાદિત છે.

૭. સંશોધનની ઉપયોગીતા

સરકારશ્રી તરફથી મળતી આરોગ્ય, આર્થિક તેમજ વિશેષ બાબતોને આવરી લઈ સંશોધન કાર્ય હાથ ધર્યું છે.

- પ્રસ્તુત સંશોધનથી સરકારશ્રી દ્વારા સંચાલિત આંગણવાડી કેન્દ્રોની સેવાઓની સ્થિતિ જાણવા મળશે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનથી સરકારશ્રી ની વિવિધ યોજનાઓથી માહિતગાર થવાશે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનથી અપેક્ષિત પરિવર્તનો લાવી શકાશે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનથી આંગણવાડી કાર્યકરોની તેમજ આરોગ્યકર્મચારી આશાવર્કર બહેનોની નિષ્ઠા જાણી શકાશે.
- આમ જનતાને મદદરૂપ થવાશે.

૮. માહિતીનું પૃથક્કરણ

એકત્ર કરેલી માહિતીનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવે છે માહિતી બેપ્રકારની હોય છે. ગુણાત્મક અને સંખ્યાત્મક પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માહિતી ગુણાત્મક કહેવાથી તેનું પૃથક્કરણ ગુણાત્મક રીતે કરવામાં આવેલ છે આંગણવાડી કાર્યકર સગર્ભા અને ધાત્રી માતાઓ એ આપેલ પ્રતિચારોને આધારે માહિતીનું પૃથક્કરણ અલગ અલગ સારણીઓમાં રજૂ કરેલ છે. પ્રયોજકે માહિતીનું પૃથક્કરણ નીચે મુજબ કરેલ છે . પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં યાદચ્છિક રીતે પસંદ કરેલ કડી શહેર તેમજ ગ્રામ્યવિસ્તારની આંગણવાડીઓ માંથી કુલ ૧૦૦ સગર્ભામાતાઓ અને ૫૦ ધાત્રી માતાઓ પસંદ કરવામાં આવ્યા છે. જેમાં નીચે દર્શાવેલ ૧ થી ૯ નંબરમાં સમાવેશ વિષયવસ્તુ આધારે માહિતી એકત્રીકરણ, પૃથક્કરણ તેમજ અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે .

૧. વિવિધ આંગણવાડીમાં રજીસ્ટ થયેલી સગર્ભા માતાઓ અને ધાત્રી માતાઓની માહિતી પ્રાપ્તિ કરી.

૨. આંગણવાડીઓ દ્વારા આપવામાં આવતી આહાર સુવિધાઓ વિશે જાણકારી મેળવી.
૩. આંગણવાડી કેન્દ્ર દ્વારા મળતી આર્થિક સુવિધાઓ વિશે જાણકારી મેળવી
૪. આંગણવાડી કેન્દ્રો અને આરોગ્ય કેન્દ્રના સહયોગ પ્રયાસ થકી આપવામાં આવતી સુવિધાઓ વિશે માહિતી પ્રાપ્ત કરી.
૫. આંગણવાડી બહેનોના વિવિધ સેવાઓ સંદર્ભેના અભિપ્રાયો દ્વારા ભરાયેલ ફોર્મની વિગતોનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન કર્યું.
૬. આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ સગર્ભા માતાઓ અને ધાત્રી માતાઓના અભિપ્રાયો જાણ્યા.
૭. આંગણવાડી કેન્દ્ર દ્વારા મળતી સહાયની સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓ ઉપર અસર વિશે જાણ્યું.
૮. પ્રસ્તુત સંશોધનનાં તારણો તારવ્યાં.
૯. પ્રસ્તુત સંશોધનના તારણો અનુસંધાને ભાવિ સૂચનો કર્યા
ઉપરોક્ત દર્શાવેલ નંબરમાં સમાવિષ્ટ વિષયવસ્તુની માહિતી એકત્રીકરણની વિગતોને જુદા-જુદા વિભાગોમાં વિભાજીત કરી તેની આંકડાકીય માહિતી એકત્ર કરી તેને આધારે અર્થઘટન રજૂ કરેલ કરવામાં આવ્યા છે.
૧૦. સામાન્ય માહિતીનું વર્ગીકરણ અને અર્થઘટન
આંગણવાડી: આંગણવાડી એટલે બાળક પ્રાથમિક શાળામાં પ્રવેશ મેળવે એ પહેલાંના શિક્ષણના પ્રથમ તબક્કે શિક્ષણ આપતાં કેન્દ્રો એટલે આંગણવાડી તેને પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ સંસ્થા પણ કહે છે. ૦ થી ૬ વર્ષ સુધીની ઉંમર ધરાવતાં બાળકો સગર્ભા-ધાત્રીમાતા (સ્તન પાન કરાવતી સ્ત્રી) અને અન્ય સ્ત્રીઓના આરોગ્યને ધ્યાનમાં રાખી વિવિધ સેવાઓ આપવામાં આવે છે.
 - ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારોમાં ૧૦૦૦ માણસોની વસ્તી એ એક આંગણવાડી કેન્દ્ર હોય છે.
 - જો ગામ નાનું હોયતો ઓછામાં ઓછી ૪૦૦ વસ્તી એ એક આંગણ વાડી કેન્દ્ર શરૂ કરવામાં આવે છે.
 - આંગણવાડી કાર્યકરને મદદ કરવા દરેક આંગણવાડીમાં એક(૧) સહાયક અને એક (૧) તેડાગર પણ હોય છે.
 - આરોગ્ય કેન્દ્ર સેવાઓ લાભાર્થીઓ સુધી પહોંચાડવાનું કામ પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર અને તેના પેટા કેન્દ્રના માણસો કરે છે.
 - પાંચ આંગણવાડીઓ માટે એટલે કે ૫૦૦૦થી વધુ વસ્તી (વસતી) માટે એક સહાયક નર્સ તેમજ એક મીડ વાઈફ હોય છે.
 - ૩૦ આંગણવાડી દીઠ છ સહાયક નર્સ તેમજ એક એમ.એ.એફ (મુખ્યસહાયક) હોય છેઆમ, આરોગ્ય અને સ્વાસ્થ્ય વિષયક માર્ગદર્શન દરેક પરિવાર સુધી પહોંચાડવા માટે આંગણવાડી સબળ માધ્યમ બને છે.

સગર્ભા, ધાત્રીમાતાઓ અને અન્ય સ્ત્રીઓને આરોગ્ય શિક્ષણ તેમજ આરોગ્ય સેવાઓ વિના ખર્ચે કે વિના મૂલ્યે પ્રાપ્ત થાય છે.

આંગણવાડીના ઉદ્દેશો:

•બાળકોનો સર્વાંગી વિકાસ કરવો.

•સગર્ભા, ધાત્રીમાતાઓમાં આરોગ્ય વિષયક સુધારો કરવો અને તે માટેનું શિક્ષણ આપવું માહિતીનું પૃથક્કરન અને અર્થઘટન :

૧) સગર્ભા તેમજ ધાત્રીમાતાઓને મળતી સરકારી સહાયની યાદી દર્શાવતી સારણીનું વર્ગીકરણ સગર્ભા તેમજ ધાત્રીમાતાઓને મળતી સહાય

ક્રમ	મળતીસહાય
૧	માતૃશક્તિ પેકેટ
૨	મુખ્યમંત્રી માતૃશક્તિ યોજના
૩	મમતા દિવસ ઉજવણી
૪	૫૦૦૦રૂપિયાઆર્થિકસહાય(P.M.M.B.Y)
૫	વ્હાલી દીકરી યોજના
૬	શ્રીમંત વિધિ
૭	કસ્તુરબા પોષણ સહાય યોજના (KPSY) રસીકરણ સાહિત
૮	જનની સુરક્ષા યોજના
૯	બાળ સખા યોજના તેમજ જનની સુરક્ષા યોજના
૧૦	જનની સુરક્ષા શિશુ કાર્યક્રમ
૧૧	A.N.M ચેકઅપ (આશાવર્કર બહેનો દ્વારા)

ઉપરોક્ત સારણીને અભ્યાસતાં માલુમ પડે છે કે સારણીમાં દર્શાવેલ અનુક્રમ નંબર ૧,૨,૩,૪,૬,૭,૮,૯ અને૧૦ ની સેવાઓ સગર્ભા માતાઓને અપાય છે.જ્યારે ૧,૨,૩,૫,૭ અને૧૧ અનુક્રમ નંબરની સેવાઓ ધાત્રીમાતાઓને અપાય છે. આંગણવાડી તેમજ આરોગ્ય ખાતાના સહિયારા પ્રયાસોથી લાભાર્થી સગર્ભાઓ તેમજ ધાત્રીઓ સારણીમાં દર્શાવેલ તમામ સેવાઓ મેળવે છે .

સેવાઓની પૂર્તિ આંગણવાડી કાર્યકર બહેનો તેમજ આશાવર્કર આરોગ્ય ફીલ્ડવર્કરની મદદથી મેળવાય છે. મળતી સેવાઓને નીચે જેવા ભાગોમાં વિભાજિત કરેલ છે તે સમજાવે.પૃથક્કરણ કુલ ૫ વિભાગોમાં કર્યું છે ,જેનું અર્થઘટન કરતાં મુખ્ય સારણીમાં દર્શાવેલ કુલ સેવાઓ પૈકી ૦૩ સેવાઓ આહાર/પોષણ

વિશેની સરકારી સેવાઓ વિશે જાણકારી આપે છે.તો કુલ ૦૪ સેવાઓ આરોગ્યને લગતી છે.વળી કુલ ૦૪ પ્રકારની સરકારી આર્થિક સહાય મળે છે એમ દર્શાવે છે .તો ટ્રાન્સપોર્ટ સુવિધામાં ખીલખીલાટ વાનનો પણ સમાવેશ થાય છે એવું જાણવામળે છે.

આમ ,એવું કહી શકાયકે સરકારી સહાયની સેવાઓ આંગણવાડી કેન્દ્રો તેમજ આરોગ્ય કેન્દ્રો મારફતે છેક છેવાડાની બહેનો સુધી પહોંચે છે.

૨) સગર્ભા માતાની નોંધણી સમયને અભ્યાસતાં અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ કુલ ૧૦૦ સગર્ભા માતાઓ પૈકી ૭૮% માતાઓ એ આંગણવાડી કેન્દ્રોમાં પોતાની નોંધણી દ્વિતીય માસમાં કરાવેલ જોવા મળ્યું છે ,જ્યારે ૨૨% સગર્ભાઓ તૃતીય માસમાં નોંધાયેલી જોવા મળી. આમ તો નોંધણીનો સમય દ્વિતીય માસ જ છે.પરંતુ ૨૨ માતાઓના વિલંબનું કારણ નિદાન પ્રક્રિયા હતી.

આથી એવું જાણવા મળે છે કે સગર્ભા માતા પોતાની નોંધણી ૨ થી ૩ મહિના સુધીમાં કરાવી દે છે. આમ,જાગૃતિનો દર ૧૦૦% જોવા મળ્યો.

૩) સગર્ભા માતાની સગર્ભા દરમિયાન આરોગ્ય તપાસની કુલ સંખ્યા દર્શાવતી આરોગ્ય તપાસની વિગતો જોતાં કુલ ૩૪ %માતાઓની ત્રણથી પાંચવાર આરોગ્ય તપાસ થયેલી જોવા મળી જ્યારે પાંચ કરતાં વધારે વખત થયેલી સગર્ભા માતાઓની આરોગ્ય તપાસ માં કુલ ૬૬% સગર્ભા માતાઓ જોવા મળી.

આમ, એવું કહી શકાય કે ૩૪% માતાઓ ૬૬ %સગર્ભા માતાઓ કરતાં વધારે તંદુરસ્ત હોવાનો તપાસમાં તફાવત જોવા મળ્યો.

સગર્ભા માતાઓને મળતી સગર્ભાવસ્થા સમયની આરોગ્ય તપાસ માટેની સેવાઓને નીચેની સારણી દ્વારા અભ્યાસીએ

૪) સગર્ભાવસ્થા સમયની સેવાઓ

કુલ ૧૦૦ સગર્ભાઓ પૈકી પગની તપાસની જરૂરિયાત માત્ર ૧૬% સગર્ભાઓને જ જણાઈ હતી અને તે તપાસ કરાવવામાં આવી હતી.પેટની તપાસ નિદર્શમાં સમાવિષ્ટ ૧૦૦ પૈકી કુલ ૧૦૦ સગર્ભાઓ એ દર મહિને કરાવી હોય તેમ જાણવા મળ્યું .બ્લડ પ્રેશરની તપાસ નિદર્શમાં સમાવિષ્ટ દરેક સગર્ભાને જ્યારે જ્યારે જરૂર જણાઈ ત્યારે-ત્યારે કરાવી છે તેમ જાણવા મળ્યું .વજનની તપાસ પણ નિદર્શ માં સમાવિષ્ટ કુલ ૧૦૦ પૈકી ૧૦૦ સગર્ભા બહેનો એ દર મહિને રેગ્યુલર તપાસ કરાવી છે તેમ જાણવા મળ્યું. સમયાંતરે પેશાબની તપાસ પણ નિદર્શમાં સમાવિષ્ટ ૧૦૦ માંથી ૧૦૦ બહેનો એ કરાવી છે તેવું તારણ મળ્યું છે.એ જ રીતે હિમોગ્લોબીનની તપાસ તબીબી ચેકઅપ પણ નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કુલ ૧૦૦ પૈકી ૧૦૦ સગર્ભા માતાઓ એ કરાવી હોય તેવું જાણવા મળ્યું.

આથી કહી શકાય કે મોટા ભાગની આંગણવાડીઓમાં નોંધાયેલ તમામ સગર્ભામાતાઓમાં આરોગ્યવિષયક જાગૃતિ નો દર ૧૦૦ % જોવા મળ્યો .

પ) સગર્ભા માતાની નોંધણી સમય- કુલ ૧૦૦ સગર્ભા માતાઓ પૈકી ૨૨% માતાઓએ આંગણવાડી કેન્દ્રોમાં પોતાની નોંધણી દ્વિતિય માસના અંતમાં કરાવેલ જોવા મળ્યું છે ,જ્યારે ૭૮% સગર્ભાઓ તૃતિય માસમાં નોંધાયેલી જોવા મળી . આમ તો નોંધણીનો સમય તૃતિય માસ જ છે પરંતુ ૨૨ % માતાઓ દ્વિતિય મહિનાના અંતમાં નોંધાયેલ જોવા મળેલ છે.

જોકે, નોંધણીનો સમય ગાળો ત્રીજો મહિનો હોવાથી દરેક સગર્ભા આ બાબતે સજાગ છે તેમ કહી શકાય.

ડ) લોહતત્વની ગોળીઓ અંતર્ગત કુલ ૧૦૦ સગર્ભા માતાઓની નોંધણી પ્રક્રિયામાં સમાવિષ્ટ તમામ સગર્ભાઓને તૃતીય મહિનાથી લોહતત્વની ગોળીઓ અપાય છે. દરેક સગર્ભાને એક મહિનામાં ૧૦ ગોળી નું બનેલું ૧ પેકેટ લેખે ૩ પેકેટ અપાય છે એટલે કે ૧ સગર્ભા ને માસિક ૩૦ ગોળી અપાય છે. આમ, ૧ સગર્ભા દીઠ કુલ ૭ મહિનાની ૨૧૦ ગોળી અપાય છે. દરેક સગર્ભા મહિલા તે ગોળીઓ નિયમિત રીતે ગળે છે.

આમ, એવું કહી શકાય કે આરોગ્ય આશા વર્કર તેમજ આંગણવાડી કાર્યકર નિયમિત રીતે તપાસ કરી તેનું અનુકાર્ય કરે છે.

૭) ધનુરની રસીના ડોઝ

કુલ ૧૦૦ સગર્ભા માતાઓ એ લીધેલ ધનુરની રસીના ડોઝની વિગતોમાં ૧ % સગર્ભા માતાએ ધનુરની રસી નથી લીધેલી ,જ્યારે અધુરો ડોઝ હોય તેવી શૂન્ય સંખ્યા સગર્ભા જણાઈ છે. આમ, ધનુરની રસીનો ડોઝ પૂર્ણ કરનાર સગર્ભા માતાઓની સંખ્યા ૯૯% છે . તેમ જાણવા મળ્યું.

જો કે એક પણ ધનુરની રસીનો ડોઝ ન લીધેલ ૧ સગર્ભા માતાને રસી લીધા પછી તેની આડ અસર થતી હોય તેમ જાણવા મળ્યું હતું.

૮) આંગણવાડીનો પૂરક/ પોષક આહાર અભ્યાસતાં જાણવા મળે છે કે અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ ૧૦૦ પૈકીની બધીજ સગર્ભા માતાઓએ આંગણવાડીમાંથી મળતી આરોગ્ય વર્ધક પૂરક આહાર સેવાનો લાભ મેળવ્યો છે. આમ , આંગણવાડી કાર્યકર્તા બહેનો લાભાર્થીઓ પ્રત્યે સભાન જણાઈ.

૯) સગર્ભા વખતે જોખમી સગર્ભાઓની ઉપરોક્ત સારણી અંતર્ગત વિવિધ આંગણવાડી કેન્દ્રો પર નોંધાયેલ કુલ ૧૦૦ સગર્ભા માતાઓ પૈકી ૩% ટકા સગર્ભા માતાઓ અંશત જોખમી જોવા મળી . બાકીની ૯૭ % ટકા સગર્ભા માતાઓ સ્વસ્થ જોવા મળી . જોખમના કારણોમાં લોહીની તેમજ હિમોગ્લોબીનની ઉણપ હતી. જેથી તેવી મહિલાઓને મુખ્ય અર્બન આરોગ્ય કેન્દ્ર તરફ થી સારવાર આપવામાં આવી હતી એમ જાણવા મળ્યું .

આમ , એવું કહી શકાય કે આંગણવાડી કાર્યકર્તાઓની તેમજ આશાવર્કર બહેનોની સતત ફોલોઅપ કામગીરીથી સરકારશ્રી તરફથી આપવામાં આવતી વિવિધ આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓનો જોખમી માતાઓને સંપૂર્ણ અને સકારાત્મક લાભ મળી રહ્યો છે.

૧૦) સગર્ભા માતાઓની સગર્ભા સમયની નોંધાયેલ તમામ ૧૦૦ %સગર્ભા માતાઓને જરૂર પ્રમાણેની પી.એચ.સી કેન્દ્ર પરની સેવાઓ પ્રાપ્ત થયેલ છે .કારણકે આરોગ્ય કેન્દ્રોની ભૂમિકા મહિલાઓની સમગ્ર તપાસ કરવાની તેમજ તેને લગતી મેડીકલ સેવાઓ આપવાનું અગત્યનું કામ કરે છે .

આમ,એવું કહી શકાય કે જરૂરિયાત પ્રમાણેની તમામ ૧૦૦ % સંદર્ભ સેવાઓ આરોગ્ય કેન્દ્રો દ્વારા વખતો વખત મળી રહી છે .

૧૧) સગર્ભા માતાઓને આંગણવાડી કે આરોગ્ય કેન્દ્રો તરફથી મળતું આરોગ્ય/પોષણ સંબંધિત શિક્ષણ અંતર્ગત જાણવા મળે છે કે તમામ સગર્ભામાતાઓને સલામત અને પ્રકૃલ્લિત માતૃત્વને લગતી સલામતી જાણકારી સંદર્ભેની “યુનિસેફ,” ગુજરાત દ્વારા પ્રકાશિત માહિતી સંદર્ભેની બુકલેટમાં સમાવિષ્ટ તેમજ આરોગ્ય ખાતાએ જારી કરેલ જાણકારી પૂરી પાડવામાં આવે છે.અત્રે બુકલેટ તેમજ આરોગ્ય ખાતાએ સૂચવેલ ગાઈડ લાઈનના ફોટોગ્રાફ પણ અકત્રિત કરાયા હતા.

૧૨) ધાત્રી માતાઓની સુવાવડ અનુસંધાને અભ્યાસ કરતાં એવું જાણવા મળે છે કે અપ્રિલ-૨૦૨૩ થી ઓક્ટોબર-૨૦૨૩સુધી નોંધાયેલ સગર્ભા માતાઓ પૈકી કુલ ૫૩ સુવાવડી ધાત્રી માતાઓ પૈકી ૯ પ્રસૂતિ એટલે કે ૧૬ % પ્રસૂતિ સબ સેન્ટર મારફતે સરકારી દવાખાને થઈ જ્યારે ૪૪ સગર્ભાની સુવાવડ એટલે કે ૮૪ % સગર્ભાની સુવાવડ ખાનગી દવાખાને થયેલ હતી

આથી, ખાનગી દવાખાનાનો પ્રભાવ વધારે પ્રમાણમાં જોવા મળ્યો. આનો મતલબ એજ કે હજુ પણ સરકારી દવાખાનામાં પ્રસૂતિ કરાવનારની સંખ્યા નોંધપાત્ર ઓછી છે.આ સંદર્ભેસં શોધકે આરોગ્ય અધિકારી શ્રીમતી દીપમાલાબેન સાથે મુલાકાત કરી જરૂરી પરામર્શન કરતાં તેઓશ્રી એ જણાવેલ હતું .

૧૩) નવજાત શિશુની માહિતીમાં કુલ ૫૩ બાળકો જન્મ્યા જેમાં એક માતાએ ૨ બાળકોને જન્મ આપ્યો હતો. જીવિત બાળકોની માહિતી વિશ્લેષણની વિગતોને અભ્યાસતાં જાણવા મળ્યું કે કુલ ૫૦ સુવાવડો થઈ. જેમાં તમામ બાળકો સ્વસ્થ હતાં.જેમાં ૩૦ પુરુષ તેમજ ૨૩ સ્ત્રી જાતિના બાળકોનો સમાવેશ થાય છે. નવજાત બાળકોની વજનની માહિતી જોઈએ તો જન્મ પછીના ૨૪ કલાકમાં થયેલ શિશુના વજનની માહિતીમાં સમાવિષ્ટ કુલ ૫૩ નવજાત શિશુ પૈકી ૧૧ નવજાત શિશુઓનું વજન ૨.૫ કિલોગ્રામથી ઓછું ,૨૩ શિશુઓનું વજન૨.૫ કિલોગ્રામ તેમજ ૧૯ નવજાત શિશુઓનું વજન ૨.૫ કિલોગ્રામ થી વધુ જોવા મળ્યું છે.

આથી એવું કહી શકાય કે ૧૦૦ % નવજાત શિશુ વજનની દ્રષ્ટિએ એકદમ સ્વસ્થ જણાયા છે.જેનો સીધો પ્રભાવ આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓની સકારાત્મક અસર કહી શકાય.

૧૪) પ્રસૂતિ પછીની આરોગ્ય તપાસનો સમય કોના દ્વારા થયેલ છે તેનું વર્ગીકરણ સંદર્ભે કુલ ૫૦ પ્રસૂતાઓએ પહેલાજ દિવસે સમયાંતરે તપાસ કરાવી છે. જોકે, આ ૫૦ પ્રસૂતાઓના મંતવ્યો અનુસાર તેઓનું એમ કહેવું થતું હતું કે પ્રસૂતિના સમયથી ૨૪ કલાક સુધી જ્યાં સુધી દવાખાનામાંથી ડીસ્ચાર્જ ન કરાય ત્યાં સુધી દરેક પ્રસૂતા અને નવજાત શિશુની સારસંભાળ જવાબદાર આરોગ્ય કર્મચારીની દેખરેખ નીચે થતું હોય છે. જ્યારે માત્ર ૩ એટલેકે પ્રસૂતાઓને ૨ થી ૭ દિવસની વચ્ચે દવાખાનામાં હાજર

ડોક્ટરની સહ કર્મચારી તાલીમ પામેલ નર્સ દ્વારા કરાવાઈ હતી .જ્યારે ૪૫ એટલેકે ૯૦% ધાત્રી ,પ્રસૂતાઓ એ ૮ થી ૧૫ દિવસ વચ્ચે રૂટીન તપાસના ભાગરૂપે તબીબ પાસે તપાસ કરાવેલ હોય તેમ જાણવા મળ્યું.અત્રે ઉલ્લેખનીય છે કે કુલ ૨ એટલેકે ૪% પ્રસૂતા પાસે કિસ્સામાં એટલે કે જનનાંગોની સામાન્ય તકલીફના ભાગરૂપેની તપાસ ૧૬થી ૩૦ દિવસે તબીબ પાસે કરાવી હોય તેમ જાણવા મળ્યું. જો કે અહીં અભ્યાસમાં ખાનગી તબીબી સેવાઓને ધ્યાને લેવાની નથી પરંતુ પ્રસૂતાઓ સંદર્ભેની સેવાઓ ખાનગી હોસ્પિટલમાં પણ થઈ હોવાથી અત્રે નોંધ કરાઈ છે.

આમ,એવું કહી શકાય કે નોંધાયેલ ૧૦૦% મહિલા પોતાના આરોગ્ય પ્રત્યે સભાન છે .વળી ,તેમને મળેલ સરકારી તેમજ ખાનગી સેવાઓના જવાબદાર તબીબી સ્ટાફની સભાનતા પૂર્વકની તકેદારી સંતોષકારક જોવા મળી.

૧૫) પ્રસૂતિ પછીના જોખમની વિગતોને અભ્યાસમાં માલુમ પડે છે કે પ્રસૂતિ પછીના જોખમ નો આંક ૦ % શૂન્ય ટકા જણાયો.

આમ ,આ ઉપરથી કહી શકાય કે સરકારશ્રી તરફથી મળતી સેવાઓની એમાંય આશા વર્કર બહેનોની સતત મુલાકાતો થી ત્વરિત સારવાર લેવાનું બન્યું હોવાને કારણે પ્રસૂતાઓ પોતાનું જોખમ નિવારી શકી હોય.અને આ સેવાઓનો સકારાત્મક પ્રભાવ હોય. અહીં આરોગ્ય ખાતાની આશા વર્કર બહેનોની ભૂમિકા ૧૦૦ %પ્રભાવી રહી હોય.

૧૬) પ્રસૂતિ પછીની સંપૂર્ણ સ્તનપાનની વિગતોમાં કુલ ૫૦ ધાત્રીમાતાઓ પૈકીની ૪૫ માતાઓ એટલેકે ૯૦% ધાત્રી માતાઓએ બાળક જન્મેથી ૨૪ કલાકની અંદર પોતાના નવજાત શિશુને સ્તન પાન કરાવવાનું શરૂ કરાવેલ હોય તેમ જાણવા મળ્યું જ્યારે માત્ર ૫ એટલે કે ૧૦% ધાત્રી માતાઓ નવજાત શિશુને ધાવણ ઓછું આવતું હોવાને કારણે સ્તન પાન કરાવી શકી નથી .

આમ,સરકારશ્રીની સ્તન પાન સપ્તાહ ઉજવણી કાર્યક્રમથી સ્તનપાન સંદર્ભે સ્ત્રીઓમાં ૯૦ %જાગૃતિ આવી હોય એમ કહી શકાય.

૧૭) પ્રસૂતિ સમયે કુટુંબ નિયોજન સંદર્ભેની માહિતીમાં નવજાત શિશુને જન્મ આપનાર ૫૦ ધાત્રી માતાઓને કુટુંબ નિયોજન વિશે જાણકારી આપેલ છે.આ ૫૦ ધાત્રીઓ પૈકી શૂન્ય ટકા ધાત્રીઓ એ કુટુંબ નિયોજન અપનાવ્યું છે .

આમ, કુલ ધાત્રી માતાઓ પૈકી ૧૭ એટલેકે ૩૪% ધાત્રીઓએ પ્રસૂતિ સમયે કુટુંબ નિયોજન સુવિધા અપનાવેલ છે .જેમાં ૮ એટલે કે બહેનો એ કુટુંબ નિયોજનનું ઓપરેશન કરાવ્યું છે જ્યારે ૯ બહેનો એ કોપેર=ટી મુકાવેલ છે બાકીની ૩૩ એટલે કે ૬૬% ધાત્રીઓ એ પ્રસૂતિ સમય દરમિયાન કુટુંબ નિયોજન અપનાવેલ નથી એમ જણાયું.

૧૦. તારણો અને ભલામણો

સંશોધનનાં તારણો : સંશોધનનાં તારણો નીચે મુજબ છે.

૧ સામાન્ય માહિતી અંગેના તારણો :

આંગણવાડી કાર્યકરોની જાગૃતિને કારણે આંગણવાડીમાં નોંધાયેલ સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓ સુધી સરકારી તમામ સેવાઓ નિયમિત સ્વરૂપે મળી રહી છે તેમ જાણવા મળ્યું.

૨ વ્યાપ અને સ્વરૂપ અંગેના તારણો :

- ૧૦૦૦ વસતિ એ એક આંગણવાડી કેન્દ્ર ચાલે છે—સરકારશ્રીએ નિર્દેશ કરેલ ઓર્ડીનન્સ પ્રમાણે ગામની વસ્તી સંદર્ભે જો ગામની કુલ સંખ્યા ૧૦૦૦ હોય તો એક આંગણવાડી કેન્દ્ર આપવામાં આવે છે.
- દરેક આંગણવાડીઓનો ઉદ્દેશ બાળકોમાં સર્વાંગી વિકાસ કરવાનો તેમજ સગર્ભા-ધાત્રી માતાઓમાં આરોગ્ય વિષે સભાનતા જોવા મળી.
- દરેક આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ સગર્ભા માતાઓને સરકારશ્રી તરફથી મળતી આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓ પૂરી પાડવી.
- દરેક આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ ધાત્રીમાતા ઓને સરકારશ્રી તરફથી મળતી આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓ પૂરી પાડવી.
- દરેક આંગણવાડી કેન્દ્ર પર નોંધાયેલ સગર્ભા અને ધાત્રીમાતાઓને આરોગ્ય ખાતાની આશાવર્કર બહેનો સાથે મધ્યસ્થી કરાવી આરોગ્ય સેવાઓનો લાભ અપાવવો.
- આંગણવાડી કાર્યકર અને આશાવર્કર બહેનો સગર્ભા માતાઓની પ્રસૂતિ વખતે જનરલ રેફરલ હોસ્પિટલમાં સાથે જઈને સેવાઓ આપે છે.
- સગર્ભા અને ધાત્રી બંને પ્રકારની બહેનોને “ખીલખીલાટ “ વાહનમાં હોસ્પિટલ પહોંચાડવામાં મદદ કરે છે. પ્રસૂતિ કરાવવાથી માંડી મમતા કીટ આપવી તદ્દઉપરાંત પ્રસૂતિ પછીના સમયગાળામાં નિયમિત ચેક અપ પણ ની:શુલ્ક ધોરણે કરાવાય છે.
- કાર્યકર બહેનો સગર્ભા તેમજ ધાત્રીમાતાઓ ને નિયમિત (નક્કીકરાયેલ) સમય ગાળામાં મુલાકાત કરી જરૂરી ચેક અપ કરી ફોલો અપ કામમાં જોડાય છે.

૩. આહાર સંદર્ભે મળતી તમામ સામગ્રી નિયમિત તેમજ નિશ્ચિત માત્રામાં મળી રહે છે.

૪. મેડીકલ સેવાઓ નિયમિત અને કાળજી પૂર્વક અપાય છે. રસીના ડોઝ નિયમિત આપાય છે.

૫. આરોગ્ય શિક્ષણ આપી તેના ચાર્ટ અને પોસ્ટર પણ અપાય છે.

૬. આર્થિક સેવાઓ પણ પારદર્શક વહીવટથી, કોઈ પણ પ્રકારના પૂર્વગ્રહ વિના મળી રહે છે.

આંગણવાડી કાર્યકર્તા બહેનોની સેવાઓ પૂરી પાડવા સંદર્ભેના તારણો:

૧. આંગણવાડી કાર્યકર બહેનો દ્વારા સગર્ભાની નોંધણી પ્રક્રિયાથી માંડી તમામ સેવાઓ સંદર્ભેની જાણકારી આપવામાં આવે છે.

૨. સગર્ભા તેમજ ધાત્રી માતાઓને સરકારશ્રી તરફની તમામ જાણકારી અપાય છે.

જાણકારી મેળવી આગામી આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓ માટે આશા વર્કર સાથે મધ્યસ્થી કરાવાય છે.

- ૩.બધીજ આંગણવાડીઓમાં પૂરક આહાર તરીકે પૌષ્ટિક દ્રવ્યોમાંથી બનાવેલી મમરી તેમજ પૌષ્ટિક કન્ટેન્ટનો ૪ પેકેટ પાઉડર દર મહિને આપવામાં આવે છે.
- ૪.ચણા, ગોળ તેમજ તેલ દર મહિને નિશ્ચિત કરેલ પત્રક પ્રમાણે ફાળવવામાં આવે છે.
- ૫.આંગણવાડી કેન્દ્રો પર જોખમી સગર્ભા, ધાત્રી તેમજ નવજાત શિશુની વિવિધ અવસ્થાઓ અંગે આરોગ્ય અને પોષણલક્ષી શિક્ષણ આપવામાં આવે છે.
- ૬.આંગણવાડી કેન્દ્રો પર સગર્ભાવસ્થા દરમિયાન ધનુરવા (ડી.ટી) વિરોધી રસી આપવામાં આવે છે.
- ૭.આંગણવાડી કેન્દ્રોની મધ્યસ્થીથી લોહીની તેમજ હાથ પગના સોજાની તપાસ માટેની સેવાઓ આરોગ્ય કેન્દ્ર પરથી અપાય છે.
- ૮.સરકારશ્રીની નવીન યોજનાઓની જાણકારી અપાય છે.

૧૧. સંશોધન અંગેની ભલામણો

- ૧.આંગણવાડી કેન્દ્રો મુખ્યત્વે નાના બાળકોની શાળા ગણાય છે. જેથી જો સગર્ભા અને ધાત્રી માતાઓની આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓ સંદર્ભે વધારે જાગૃતિ રખાય તો નાના બાળકોને પૂરતા પ્રમાણમાં ન્યાય ન મળી શકે. માટે આ બધી પ્રવૃત્તિઓને વેગ આપવા કર્મચારીઓની સંખ્યામાં વધારો કરવો જોઈએ.
- ૨.એકનો એક પૂરક આહાર આપવાને બદલે અલગ-અલગ પ્રકારનો પૂરક આહાર અપાય તેવી વ્યવસ્થા કરાયતો સારું પરિણામ મળી શકે.
- ૩.આંગણવાડીમાં ઉપલબ્ધ આરોગ્ય વિષયક સેવાનો લાભ વધુમાં વધુ સ્ત્રીઓ લે તેવા પ્રયત્નો આંગણવાડી તેમજ આશા વર્કર કાર્યકરો એ કરવા જોઈએ.
- ૪.સગર્ભા બહેનો અને ૦ થી ૩ વર્ષ સુધીના બાળકોની આંગણવાડીમાં નોંધણી થવી ફરજિયાત થવી જોઈએ.
૫. કુટુંબ નિયોજન અંગે વિશેષ જાગૃતિ આવે તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
- ૬.સરકારે આંગણવાડી તેમજ આરોગ્ય વિભાગના યોગ્ય વહીવટ પાછળ ધ્યાન આપવું જોઈએ.
- ૭.દરેક આંગણવાડીઓમાં આહાર અને આરોગ્યને લગતી પ્રવૃત્તિઓ જેવી કે સ્તનપાન સપ્તાહ, પોષણ સપ્તાહની ઉજવણી, આરોગ્ય શિક્ષણ, આરોગ્ય તપાસ વગેરે નિયમિત તેમજ અસરકાર કરી તે થવું જોઈએ.
- ૮.આંગણવાડી દ્વારા મળતાં પૌષ્ટિક આહારની ગુણવત્તા સરકારે ચકાસવી જોઈએ.
- ૯.આંગણવાડી કાર્યકરને ગ્રાહક સુરક્ષાની જાણકારી આપવા સરકારે પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. જેથી આહાર/પોષક તત્વોની જાણકારી મળી શકે.
- ૧૦.સરકારશ્રી દ્વારા તમામ સગર્ભા માતાઓની પ્રસૂતિ સરકારી દવાખાને /આરોગ્ય કેન્દ્ર પર થાય તેવા સર્વગ્રાહી પ્રયાસો હાથ ધરવા જોઈએ.
- ૧૧.વધુ જુડીપી આરોગ્ય સુવિધાઓ પાછળ વપરાય તેવા પ્રયાસ સરકારશ્રી તરફથી થવા જોઈએ.

૧૨.સ્ત્રી જન્મદરમાં સતત વધારો થાયતે પ્રકારના કાર્યક્રમો હાથ ધરવા જોઈએ.

૧૨. શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો

પ્રસ્તુત સંશોધન અભ્યાસ નીચેની બાબતોમાં ઉપયોગી થશે.

૧.આંગણવાડી કેન્દ્રોનું મહત્વ જાણવા મળ્યું.

૨.આંગણવાડીઓની વર્તમાન પરિસ્થિતિ અને સેવાઓ જાણવા મળી.

૩.આંગણવાડીની સારી નરસી બાબતો જાણીને તેને સુધારવાના પ્રયત્નો કરી શકાશે.

૪.આંગણવાડીઓમાં તેમજ આરોગ્ય વિભાગ દ્વારા ઉપલબ્ધ આરોગ્ય સેવાઓની જાણકારી મળી અને તે સેવાઓના લાભની જાણકારી લોકો સુધી પહોંચી શકે.

૫.સમાજના લોકો આંગણવાડીની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ અંગે માહિતગાર થયા અને તે પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગીદારી કરશે.

૬.આંગણવાડી અને આરોગ્ય વિભાગની સેવાઓને વધુમાં વધુ અસરકારક બનાવવા માટેના ઉપાયો જાણી શકાયા.

૭.આંગણવાડી અને આરોગ્ય કેન્દ્રોની માનવસેવા માટેના પ્રયત્નો વધારી આ બંને ક્ષેત્રો પ્રત્યે સજાગ થવા આ અભ્યાસ પ્રેરણાદાયી બને.

૮.આંગણવાડી તેમજ આરોગ્ય વિભાગની સેવાઓ સઘન બને એ માટે સરકારશ્રી સાથે રજૂઆત કરી શકાય.

૧૩. સૂચિત ભાવિ સંશોધન:

પ્રસ્તુત અભ્યાસ આંગણવાડી તેમજ આરોગ્ય વિભાગના ક્ષેત્રોને સંપૂર્ણ રીતે

આવરી લેતો અભ્યાસ ન કહી શકાય.આ ક્ષેત્રમાં અન્ય અભ્યાસો માટેની તક પણ

રહેલી છે.જે હાથ ધરવામાં આવે તો આ યોજનાને વધુ નક્કર સ્વરૂપ આપવામાં ફળદાયી બની રહે.

આ ક્ષેત્રે અભ્યાસના અન્ય સંશોધનો નીચે જેવાં હોઈ શકે.

●ગુજરાત રાજ્યની તમામ આંગણવાડીઓનો અન્ય રાજ્યો સાથેનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી શકાય.

●મહેસાણા,અમદાવાદ,પાટણ,વિસનગર કે અન્ય તાલુકાની આંગણવાડીઓનો તુલનાત્મક અભ્યાસ થઈ શકે.

●સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ દ્વારા ચાલતી આંગણવાડીઓનો અભ્યાસ કરી શકાય.

●આંગણવાડીની મુશ્કેલીઓ વિશે અભ્યાસ થઈ શકે.

●આંગણવાડીના લાભાર્થીઓ અને કાર્યકરોના મનોવલણોનો અભ્યાસ કરી શકાય.

●આરોગ્ય વિભાગની સેવાઓનો સર્વગ્રાહી તલસ્પર્શી અભ્યાસ કરી શકાય.

- આંગણવાડી અને આરોગ્ય વિભાગની વહીવટી પ્રક્રિયાનો અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
- આંગણવાડી તેમજ આરોગ્ય કર્મચારીઓ ને પડતી વિવિધ મુશ્કેલીઓનો અભ્યાસ કરી શકાય.
- આંગણવાડી તેમજ આરોગ્ય કર્મચારીની નૈતિકતા મુલ્યોની જાણકારી મેળવી શકાય.
- સરકારી અને ખાનગી આરોગ્યવર્ધક સેવાઓનો તુલનાત્મક તેમજ સર્વેક્ષણાત્મક અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
- અન્ય સેવાઓ સંદર્ભેના વિવિધ વિભાગોને અભ્યાસી શકાય.

૧૪. ઉપસંહાર

પ્રસ્તુત અભ્યાસ આંગણવાડીઓ અને આરોગ્ય વર્ધક સેવાઓનો સમીક્ષાત્મક અભ્યાસ અંગેનો છે.જો કે સંશોધન એ એવી પ્રક્રિયા છે જે અવિરતપણે ચાલે તે આવશ્યક છે. હાથ ઉપર લીધેલી પોતાની સંશોધનાત્મક સમસ્યાને યથોચિત ન્યાય આપવાનો પ્રયાસ કર્યો છે.કોઈ પણ સમસ્યા ઉકેલની યોજનાના અસ્તિત્વથી સમસ્યાનું સમાધાન થતું નથી. યોજના એ તો માત્ર સમસ્યા ઉકેલવાની એક સંભવિત યાવી છે. પ્રસ્તુત સંશોધનની સાર્થકતા તેની ફલશ્રુતિઓના ઉપયોગ પર અવલંબિત હોય છે.

સંદર્ભ સૂચિ

૧. PHC/CHC of kadi taluka
૨. Anganvadi centres of Kadi taluka
૩. ICDS department of kadi taluka panchayat